

FÖRSTA MAGASINSGATAN

Arkeologisk schaktkontroll

RAÄ 51
Gävle stad
Gävle kommun
Gästrikland
2012

Bo Ulfhielm

FÖRSTA MAGASINSGATAN

Arkeologisk schaktkontroll

RAÄ 51
Gävle stad
Gävle kommun
Gästrikland
2012

Rapport 2013:02
Bo Ulfhielm

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF format från länsmuseets hemsida eller beställa kostnadsfritt i PDF format inger.eriksson@xlm.se eller 026-65 56 42.

Rapporter (tryckt), böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Box 746, 801 28 Gävle
Tel 026-65 56 00
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2013
Omslagsbild: Kvarnstenen framgrävd i schaktet. Foto: Bo Ulfhielm.
Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.
ISSN 0281-3181
Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Bakgrund	5
Metod.....	5
Arkeologisk potential.....	5
Resultat	6
Fynd av en kvarnsten.....	8
Vidare åtgärder	8
Administrativa uppgifter.....	9
Litteraturförteckning.....	9

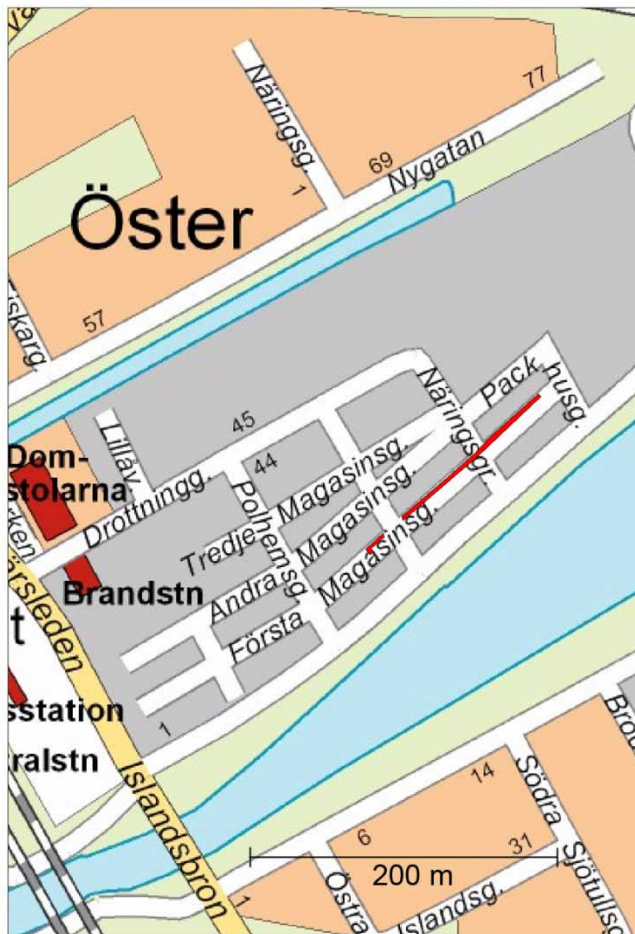
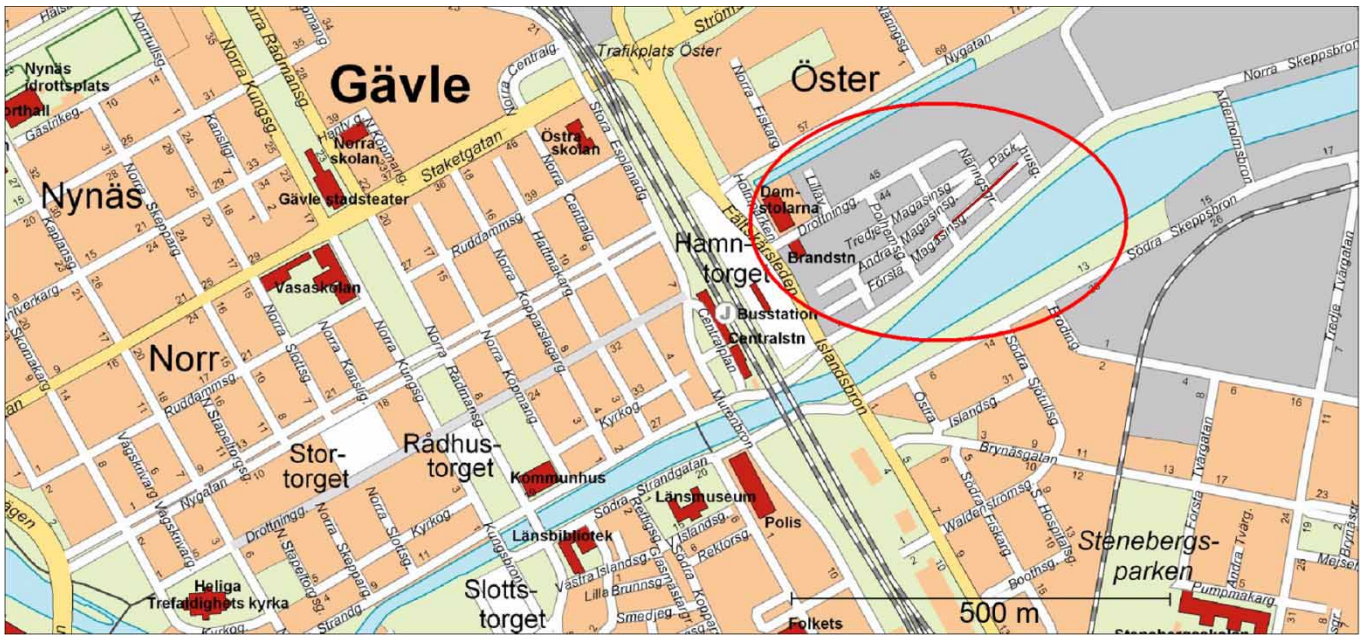

Bild 1 och 2. Utdrag ur stadskartan Gävle, med kontrollerade schakt markerade.

BAKGRUND

Länsmuseets Gävleborg har efter beslut av länsstyrelsen (431-6739-12) genomfört en schaktövervakning för fjärrvärme på Första Magasinsgatan, Alderholmen, Gävle. Schaktkontrollerna har utförts vid fem tillfällen under oktober och november 2012 av Bo Ulfhielm och Maria Björck, Länsmuseet Gävleborg. Rapporten har utformats av Bo Ulfhielm.

Exploateringsområdet ligger i östra kanten av RAÄ 51, vilket är det avgränsade fornlämningsområdet för Gävles äldre stadslager. Kostnadsansvariga var Gävle Energi.

METOD

Schaktningarna utfördes med grävmaskin och kontrollerades av antikvarie vartefter grävningarna fortgick, dock inte kontinuerligt. Profiler rensades med skärsliv och dokumenterades med fotografier på två representativa ytor. Fyndplats och schakt mättes in med handdator med tillkopplad GPS.

ARKEOLOGISK POTENTIAL

Alderholmen skänktes till staden Gävle av kronan år 1622 varefter den började bebyggas med sjöbodrar för stadens fiskerinäring (Wirdby och Boox 2007). Ortnamnets förled kommer av det fornsvenska *alder* för trädslaget al.

Under 1700-talets början tillkom en varvsplats på södra delen av Alderholmen och den verksamheten expanderade snabbt till en ytmässigt stor industri med repslagarbanor, magasin och stapelbäddar. Samtidigt utvecklades Alderholmen som hamn i och med att järnvägen för utskeppning av järn anlades här. Utvecklingen tog ytterligare fart efter att det s.k. Bottniska handelstvånget upphörde år 1765. Från och med år 1787 får Gävle rätt till fri in- och utrikes handel och hamnen vid Alderholmen blir snabbt Sveriges tredje största – efter Stockholm och Göteborg.

Vid stadsbranden 1867 förstördes stora delar av industribyggelsen och efter detta omdanades området. Nu tillkommer de magasinsbyggnader man ser här idag. Ungefär samtidigt förlorar Alderholmen sin status som ”holme” i och med att Lillån, som skiljt ön från resten av staden, läggs igen. Namnet Alderholmen kommer dock att leva kvar på industriområdet vid Gävleåns utlopp.

Bild 4. Schaktsträckningen innan påbörjad grävning. Foto från öster.

Bild 5. Varvig stratigrafi med "moderna" fyllnadslager. Foto: Bo Ulfhielm

Fynd av en kvarnsten

I schaktet i områdets västligaste del, i höjd med Första Magasinsgatan 11a, framkom vid grävningen en kvarnsten. Denna var plant nedlagd i fyllnadsmassor på 0,8 m djup.

Bild 6. Kvarnstenen framgrävd i schaktet. Foto: Bo Ulfhielm.

Kvarnstenen är ca 1,3 m diam och 0,3 m tj. Den är tillverkad av s.k. jotnisk sandsten från Gävle-Storsjöområdet. Centrumhålet har en diameter av 0,27 m. Stenen har en spricka och bär spår av omhuggning. Enligt Bosse Hedblom, Sandviken, som forskat i kvarnstensnäringen, har den sannolikt haft en ursprunglig storlek på 9 kvarter enligt äldre standard (drygt 1,3 m). Stenen har dock varit behäftad med defekter som gjort att man försökt hugga om den till en mindre diameter. Sprickbildningen har dock gjort stenen osäljbar och den har därför kasserats och hamnat som markfyllning. Hedblom daterar stenen till 1800-talet (Hedblom mail korrespondens 2012-10-09 – 2012-10-23)

Kvarnstenstillverkning var en viktig binäring för många bönder i Storsjöområdet. Man högg stenarna ur lösblock i moränen varefter de fraktades till Gävle för vidare export (Olsson 2001:34f). Marknaden var östersjöområdet och Mellansverige. Fyndplatsen vid magasinerna på Alderholmen antyder att stenen var ämnad för utskeppning, men att den kasserats i ett sent skede i logistikkedjan.

Vidare åtgärder

Efter att den tagits upp har kvarnstenen förts till Läns museet Gävleborg. Lokala företagare på Alderholmen har meddelat intresse för att få visa kvarnstenen i anslutning till magasinbyggnaderna för att på detta sätt minna om områdets historiska bakgrund. Denna förfrågan kan behandlas vidare när ett konkret förslag för en sådan exponering föreligger.

Slutligen kommer de kontrollerade schakten att läggas in i Läns museets GIS-skikt över grävningar inom Gävle stad.

Bild 7. Kvarnstenen från sidan. I nedre halvan syns rester efter den ursprungliga "räfflade" kanten, medan den övre delen uppvisar ett påbörjat försök till omhuggning. Foto: Bo Ulfhielm

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut: 431-6739-12

Länsmuseets diarienummer: 1013/320

Länsmuseets projektnummer: 510350

Tidsperiod: 2012-10-09 – 2012-11-15

Arkeologtimmar: 8 timmar inkl. rapportarbete

Löpmeter schakt: ca 150 meter

Personal: Bo Ulfhielm och Maria Björck, Länsmuseet Gävleborg

Fynd: 1 Kvarnsten, förvaras på Länsmuseet Gävleborg

Dokumentationsmaterial: Fotografier och fältanteckningar förvaras på Länsmuseet Gävleborg

Koordinater: N 6728737 E 617783 (Sweref 99 TM). Fyndplats för kvarnstenen.

Socken: Gävle stad

Kvarter: Turken (Alderhomen 15:2), Bleket (Alderhomen 14:2) samt Harru (Alderholmen 34:2 och 3)

LITTERATURFÖRTECKNING

Olsson, R. 2001. Platsen för kvarnstensbrottet. Skogens historier del 2. Red, Jenssen, R. Länsmuseet Gävleborg och Skogsvårdsstyrelsen Dalarna-Gävleborg.

Wirdby, K och Boox, L. 2005. Alderholmen och Amecitia - Hur kan de kulturhistoriska värdena berika ett område som står inför förändrad användning. Etapp I. Länsmuseet Gävleborg rapport 2005:01.

Otryckta källor

Hedblom, B. Mailväxling 2012-10-09 – 2012-10-23

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE. TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE. FAKTARUM: STYRMANSGATAN 4, GÄVLE.

